

Н.О. Федчишин, Тернопільський національний економічний університет

СПРИЙНЯТТЯ ГЕРБАРТІАНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В АВСТРО-УГОРЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Федчишин Н.О.

Сприйняття гербартіанської педагогіки в Австро-Угорщині (друга половина ХІХ ст.)

Гербартіанство як течія бере свій початок від німецького педагога й набула значного розголосу в другій половині ХІХ ст. у Німеччині й поширилася у багатьох країнах. Педагогіка гербартіанців становила багатий резервуар педагогічних теорій та практичних вказівок. У запропонованій статті аналізується гербартіанська педагогіка в Австро-Угорщині, розкриваються успіхи реформаторських поглядів педагогіки Габсбурзької монархії, окреслюється її значення для педагогічної теорії та практики.

Ключові слова: гербартіанська педагогіка, Австро-Угорщина, педагогічна теорія та практика, підготовка вчителя.

Федчишин Н.О.

Восприятие гербартианской педагогике в Австро-Венгрии (вторая половина ХІХ в.)

Истоки гербартианства как течения ведут к немецкому педагогу, которое было популярным во второй половине ХІХ в. в Германии и распространилось во многих странах. Педагогика гербартианцев представила богатый резервуар педагогических теорий и практических указаний. В предлагаемой статье проанализирована гербартианская педагогика в Австро-Венгрии, раскрываются успехи реформаторских взглядов педагогике Габсбургской монархии, очерчено ее значение для педагогической теории и практики.

Ключевые слова: гербартианская педагогика, Австро-Венгрия, педагогическая теория и практика, подготовка учителя.

Педагогічні, історико-філософські, соціокультурні аспекти розвитку освіти є об'єктом вивчення гуманітаріїв-компаративістів і сьогодення, і минувшини. Аналіз сучасного стану організації і подальшої розбудови системи освіти України та інтеграційних процесів формування єдиного освітнього простору в Європі за концептуальними параметрами європейського виміру

структури шкільної освіти, встановлення комплексу подібних і спільних вимог до системи освіти зумовлюють вивчення зарубіжного педагогічного досвіду, зокрема німецькомовних країн (Німеччини та Австрії), які яскраво втілили передові ідеї європейської педагогічної думки й мали суттєвий вплив на становлення педагогічної науки. Значне зацікавлення викликає період другої половини XIX – початку XX ст., коли популярними були педагогічні ідеї Й.-Ф. Гербарта та гербартіанців, які пізніше зазнали нищівної критики.

До даного питання зверталися відомі зарубіжні вчені Е. Адам (E. Adam), В. Брецінка (W. Brezinka), Е. Вінтер (E. Winter), В. Ганцш (V. Hanzsch), Г. Грімм (H. Grimm), К.-Г. Гюнтер (K.-H. Günther), М. Джонстон (M. Johnston), Р. Коріанд (R. Coriand), Р. Кьоренц (R. Körenz), А. Немет (A. Nemeth), Ю. Олькерс (J. Ölkers), Г.-Е. Тенорт (H.-E. Thenort), Й. Шайпл (J. Scheipl) та ін.

Метою нашої публікації є аналіз гербартіанської педагогіки в Австро-Угорській імперії. Для досягнення поставленої мети потрібно вирішити наступні завдання: дослідити успіхи реформаторських поглядів гербартіанської педагогіки в Габсбурзькій монархії, проаналізувати погляди Ф. Діттеса щодо наукової освіти вчительства Австрії та обґрунтувати їх значення для педагогічної теорії та практики.

Історія успіху педагогічної концепції Й.-Ф. Гербарта та, у більшій мірі, його послідовників може послужити прикладом для багатьох країн як необхідний для пояснення феномен. Поштовхом для системного дослідження гербартіанської педагогіки й виокремлення серед інших концепцій стала освітня практика в навчальних закладах для вчителів, школах Австро-Угорщини. Оскільки держави колишньої Габсбурзької монархії в силу інтеграційних прагнень знову разом у Євросоюзі, цікавою є транснаціональна спільність минулого у сфері культури та освіти. Й.-Ф. Герbart та його вчення про виховання і навчання незважаючи на різні прояви й навіть суперечності гербартіанської концепції стали певним орієнтиром. Позаяк сьогодні піддається перегляду протиставлення гербартіанської педагогіки

реформаторській педагогіці й тому велике значення може мати неупереджений розгляд актуальних питань педагогіки.

У праці «Історія культури та інтелекту Австрії. Суспільство та ідеї на території Дунаю від 1848 до 1938 pp.» («Österreichische Kultur – und Geistesgeschichte. Gesellschaft und Ideen im Donauraum 1848 bis 1938») (1974, 1980) В.-М. Джонстона дано поштовх для ґрунтовного дослідження герbartіанства і герbartіанської педагогіки в Австро-Угорській монархії. Вплив Й.-Ф. Герbartа на розвиток розумового навчання у ХІХ ст. у багатьох європейських та позаєвропейських країнах був тісно пов'язаний з політичними прагненнями реформування освіти. Історичний успіх навчальної концепції герbartіанства став своєрідним феноменом, який потребує пояснень. Поступово герbartіанство проявило себе як надзвичайно різнопланова, прогресивна течія [1; 2]. Така невідповідність та контраверсія були почасти об'єктивними, почасти вельми полемічними.

Цікавим опонентом «домінуючої герbartіанської педагогіки» був Ф. Дітес – «ліберально-антиклерикально» налаштований «песталоцціанець» [3, с. 16]. Він заснував вчительський журнал «Педагогіка» як засіб для ведення дебатів з «молодою педагогічною течією» (герbartіанством), в якому гостро критикував й вів полеміку з теологічно переконаними герbartіанцями [4, с. 438]. Водночас журнал пропонував докладний виклад, дискусію та критику проекту герbartіанської педагогіки. На перший погляд видається дивним, скільки було докладено зусиль, щоб побороти потужність поширення герbartіанства. Відкрито демонстровані переконання Ф. Дітеса були спрямовані, насамперед, до австрійського вчительства. Як редактор він запропонував дві частини журналу: в одній – вів обговорення з однойменними виданнями на предмет програми педагогіки, а в іншій – полемізував з Й.-Ф. Герbartом і його школою з метою демонстрації рівня журналу, високих вимог до якості підготовки вчителів й пошуку дотичних, з герbartіанцями тверджень.

На переконання В. Ганцша «найвпливовішим ліберальним педагогом з часів Дістервега» був Фрідріх Дітес (1829 – 1896) [5, с. 729], а з 1867 року –

однією з центральних фігур вчительського Австрії [6, с. 236]. Ф. Діттес вивчав психологію, філософію, історію, філологію, природничі дисципліни в Лейпцизькому університеті й ґрунтовно аналізував педагогічні праці Е. Бенеке. Результатом полеміки з Е. Бенеке він опублікував свої перші психолого-педагогічні праці: «Людська свідомість, психологічне пояснення та педагогічне вивчення» («Das menschliche Bewußtsein, wie es psychologisch zu erklären und pädagogisch auszubilden sei») (1853), «Естетичне вчення: основа та педагогічне значення» («Das Ästhetische nach seinem eigentümlichen Grundwesen und seiner pädagogischen Bedeutung dargestellt») (1854), «Про релігію та релігійне людинотворення» («Über Religion und religiöse Menschenbildung») (1855), «Природничі основи морального виховання» («Naturlehre des Moralischen Erziehung») (1856), «Про моральну свободу на основі системи Спінози, Ляйбніца та Канта» («Über die sittliche Freiheit mit besonderer Berücksichtigung der Systeme von Spinoza, Leibniz und Kant») (1859/1860). Вже в перших своїх публікаціях він намагався розв'язати необґрунтовані спекуляції з психології та педагогіки, спираючись на досвід та природничо-наукові основи [7, с. 132].

З 1864 року Ф. Діттес бере активну участь у вчительському русі і стає керівником педагогічної спілки м. Хемніц (Німеччина). Він виступає з доповідями на семінарах, форумах проти обмежень у шкільній політиці Прусії. Як директор педагогічної семінарії в Готі та провінційний шкільний інспектор він втілює у практику свої погляди щодо навчального плану. У 1868 році його запрошують на посаду директора семінарії підвищення кваліфікації вчителів м. Відня з метою відокремлення її від впливу церкви та покращення якості педагогічної кваліфікації. Таке призначення було піддано руйнівній критиці, оскільки в Австрії з 1855 року (після укладення договору (конкордату) між Ватиканом та кайзерською монархією) церква мала значний вплив на шкільну систему та підготовку вчителів [8, с. 54]. Зрозуміло, що уряд та відповідальні за освіту чиновники були не в захопленні від ідеї церковно-незалежного спрямування освіти майбутнього вчителя й вели самовіддану боротьбу з цим.

Також і Ф. Діттес був вороже налаштований проти ліберальної поведінки щодо школи і науки [5, с. 731]. Після звільнення з посади директора педагогічного училища він успішно продовжив свою наукову діяльність – видав працю «Школа педагогіки» (1876).

Ф. Діттес виступав за наукову освіту вчительства Австрії. Це була вказівка на те, що він поєднав впровадження своїх ліберальних освітньо-політичних ідей з підготовкою вчительства. Він вважав необхідною особисту участь в дискусіях. В 1873 році Ф. Діттес співпрацює з «Педагогічним щорічником». З метою підвищення якості та рівня журналів для австрійського вчительства Ф. Діттес у 1878 році заснував щомісячник з навчання та виховання «Педагогіка».

У «Педагогіці» Ф. Діттес спрямував свою критику і застереження проти основних понять педагогічної системи неогербартианців на чолі з Т. Ціллером. В таких дискусіях чітко зрозумілими були особливості та напрям щомісячника. В передмові до праці «Загальний аналіз системи школи та виховання» Ф. Діттес пояснив призначення новозаснованої «Педагогіки» як журналу для вчителів, метою якого є загальна та ґрунтовна ревізія системи освіти та виховання [9, с. 10]. Він намагався добитися амбіційних планів – спонукати вчительство до педагогічних міркувань у поєднанні з вихованням та культурою. Тому ідеї науковості та критичної оцінки поглядів на протипагу догмам шкільної освіти були основним завданням журналу «Педагогіка», тобто саме вчительство мало бути активним у спірних фахових дискусіях.

Науково зорієнтований щомісячник Ф. Діттеса був, на його переконання, повною протилежністю іншим подібним виданням для вчителів того часу, які займалися переважно персоналіями, повсякденною шкільною практикою чи спеціальними методиками, що, на думку Ганцша, це були «пусті балачки» [5, с. 731]. Ф. Діттес зробив акцент на вагомості такого щомісячного видання «з ґрунтовним поясненням теоретичних та практичних питань відповідно до обставин сучасності та в інтересах кращого майбутнього» [10, с. 12]. Ф. Діттес висловився проти духу того часу, коли «непомітним було прагнення до

наукових обмірковувань, а наукове протистояння, а вплив неогербартианців на шкільну систему вважав загрозовим» [11, с. 519].

«Педагогіка» пропонувала чотири основні напрями аналізу поглядів Й.-Ф. Гербарта: інтелектуальна освіта, педагогічні ідеї, психологія Гербарта, етика. Такі «наукові дослідження» він доповнював докладною критикою педагогіки Й.-Ф. Гербарта, її психологічних та етичних основ [11, с. 637 – 672]. Критичний розгляд гербартианства Ф. Дітес першочергово розпочав у багатьох наукових журналах, що сягнуло свого апогею на початку 90-х років XIX ст.. Зокрема він зазначав: «Моя мета – показати, по-перше, наскільки, вчення Гербарта є стійким та, по-друге, чи можуть і наскільки посилатися Ціллер та його прихильники на Гербарта» [10, с. 500]. Таке подвійне завдання було у стилі Ф. Дітеса, адже він сам у своїх поглядах спирався на Гартенштайна та Дробіша як гербартианець і відкрито заявив своїм науково-теоретичним розумінням, що сумнівається «чи належить педагогіка до практичних наук, чи до майстерності викладання», так само як «будь-яка інша наука діє у сфері інтелектуальних наук» [9, с. 8]. Він пояснив, що педагогіці служать логіка, досвід та інтелект. На противагу юриспруденції та теології, які повинні, на його думку, «обслуговувати» владу та церкву, педагогіка покликана презентувати істину, законність, спиратися на досвід, розуміння та розум. Ф. Дітес вважав, що розбіжності чи «межі людського розуміння» не є запереченням проти наукового характеру педагогіки.

Ф. Дітес трактував педагогіку Й.-Ф. Гербарта як важливу теоретичну концепцію, у якій в інтелектуальній системі наявні логічні міркування. У поясненні психології та етики Й.-Ф. Гербарта він намагався довести внутрішні протиріччя та розумову непослідовність, які не можна викласти у деталях. Він пояснив, що є «православним гербартианцем і відкидає будь-яку критику вчення учителя – Гербарта» [11, с. 516]. З іншого боку Ф. Дітес захоплювався ідеями моралі та «героїчним піднесенням» практичної філософії Канта. Тому складні морально-філософські доводи були очевидно несуттєвими чи низькопробними. У цьому проявилось його вороже-теоретичне ставлення і

стало яскравим запереченням його аргументації. Ці суперечності слід було ретельніше дослідити та підтвердити подробицями і необхідно було звернути увагу на те, які специфічні можливості і перепони надавав журнал як друкований орган для підготовки вчителів.

Ф. Дітес безсумнівно вказував на вибір тематики, його змістове опрацювання для щомісячника, відносно високий рівень трактувань тодішнього вчительства. Хоча всі чотири основні напрями є тематично надзвичайної вимогливості, проте погляди Гербарта були представлені у журналі недостатньо та скорочено.

Щодо фахового рівня статей у «Педагогіці», то зазначаємо, що Ф.Дітес зробив ставку, з одного боку, на науковості міркувань як засіб професійності рівня вчителів та, з іншого боку, на фахових дискусіях вчительства. Якщо порівняти статті відносно широкого спектру у щомісячнику «Педагогіка» та тематичної сутності сьогоденних педагогічних журналів, на яких розвивається й формується сьогоденній викладач, то варто констатувати той факт, що ще наприкінці XIX ст. вчительство мало інтелектуально і культурно багате життя.

Література

1. Adam, E.: Herbartianismus in Österreich – seine Bedeutung für eine transnationale Lehrerinnenbildung / Erik Adam. – In: R. Coriand (Hrsg.): Herbartianische Konzepte der Lehrerbildung. Geschichte oder Herausforderung? Klinkhardt: Bad Heilbrunn. – 2003. – S. 181 – 203.
2. Coriand, R.: Die Universitätsschulen im Lichte eines sich wandelnden Theorie-Praxis-Verständnisses / R. Coriand // Herbartianische Konzepte der Lehrerbildung, Bad Heilbrunn, 2003. – S. 79 – 99.
3. Grimm, G.: Schulpädagogik in Österreich: Aspekte ihrer Genese seit 1880 und aktuelle Situation / Gerald Grimm. – In: H. Badertscher, H.-U. Grunder, A. Hollenstar (Hrsg.): Brennpunkt Schulpädagogik. Die Zukunft der Schulpädagogik in der Schweiz. Schule – Lehrerbildung – Forschung. (Schulpädagogik – Fachdidaktik – Lehrerbildung), Band 4. – Bern/Stuttgart/Wien, 1999. – S. 84 – 104.

4. Dittes, F.: Pädagogium. Monatschrift für Erziehung und Unterricht / Friedrich Dittes. – Jahrgänge 1., 7. und 8. Leipzig: Klinkhardt. – 1885. – S. 8 – 438.
5. Hanzsch, V.: Franz Dittes / Viktor Hanzsch. – In: Allgemeine deutsche Biographie, herausgegeben von der Historischen Kommission bei der königlichen Akademie der Wissenschaften (1875 – 1912). Unveränderter Nachdruck Leipzig: Duncker&Humblot 1967 – 1971, Bd. 47. – 1903. – S. 729 – 733. Digitalisiert vom Münchener Digitalisierungszentrum der Bayrischen Staatsbibliothek. URL: <http://mdz.bib-bvb.de/digbib/lexika/adb/images/adb047/@ebt> link? Target =idmatch (entityref,adb 047 0731) [Stand 12.3.2007].
6. Thenort, H.-E.: Schulmänner, Volkslehrer und Unterrichtsbeamte: Friedrich Adolf Wilhelm Diesterweg, Friedrich Wilhelm Dörpfeld, Friedrich Dittes / Heinz-Elmar Tenorth. – In: Ders. (Hrsg.): Klassiker der Pädagogik. Erster Band von Erasmus bis Helene Lange. München: C.H. Beck. – 2003. – S. 224 – 242.
7. Günther, K.-H.: Bürgerlich-demokratische Pädagogen. Diesterweg, Roßmäßler, Dittes, Sack / Karl-Heiz Günther. – Berlin: Volk und Wissen volkseigener Verlag, 1963. – 231 S.
8. Scheipl, J.: Die Entwicklung des österreichischen Schulwesens von 1750 – 1938 / Josef Scheipl. – Graz: Leykam. – 1987.
9. Dittes, F.: Grundriss der Erziehungs- und Unterrichtslehre / F. Dittes. – Leipzig: J. Klinkhardt, 2. unveränderte Aufl.; 1868. – 207 S.
10. Dittes, F.: Schule der Pädagogik. Gesamtausgabe der Psychologie und Logik, Erziehungs- und Unterrichtslehre, Methodik der Volksschule, Geschichte der Erziehung und des Unterrichts / Friedrich Dittes. – Leipzig: Klinkhardt, 1891. – 1051 S.
11. Dittes, F.: Übersicht der Pädagogik Herbarts / Franz Dittes. – In: Pädagogium, VII. – 1885. – S. 500 – 672.

Fedchyshyn N.

The perception of herbartian pedagogy in Austria-Hungary (the second half of the XIX century)

Herbartianism dates back to German pedagogue and became widely spread in the second half of XIX century in Germany and many other countries. Herbartian pedagogy was an accumulation of pedagogical theories and practical instructions. The given article focuses on the analysis of herbartian pedagogy in Austria-Hungary, there is revealed the success of the reformist views of Habsburg monarchy pedagogy, and is outlined its significance for pedagogical theory and practice.

Key words: herbartian pedagogy, Austria-Hungary, pedagogical theory and practice, teacher training.

Відомості про автора

Федчишин Надія Орестівна – канд. пед. наук, доцент кафедри німецької мови Тернопільського національного економічного університету. Основні наукові інтереси зосереджені на розвитку ідей гербартіанської педагогіки в теорії та практиці німецькомовних країн (друга половина XIX – XX ст..).

Стаття надійшла до редакції 03.01.2013

Прийнято до друку 25.01.2013